

Kako lahko šola razvije lasten sistem zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa

How Can a School Develop Its Own Early Warning System for Preventing School Dropouts?

Simona Knavs, Barbara Bauman

Center RS za poklicno izobraževanje

13

Izvleček

V prispevku predstavljamo vzpostavitev celovitega sistema zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa na ravni šole. Sistem je bil razvit in pilotno preizkušen v projektu CroCooS v letih 2014–2017. Šola skozi tri faze vzpostavi na ravni celotnega kolektiva sistem, ki temelji na identifikaciji in pravočasnem spremljanju znakov stiske dijakov ter odzivanju nanje.

Ključne besede:

šolski osip, dijak v stiski, preprečevanje, zgodnje opozarjanje, srednješolsko izobraževanje.

Abstract

The paper presents the setting up of a comprehensive early warning system for preventing dropouts at the school level. The system was developed and pilot tested under the CroCooS project in the years 2014–2017. The school sets up the system through three phases at the level of the entire staff; the system is based on the identification and timely monitoring of signs of distress among secondary school students and on responding to them.

Keywords:

school dropout rate, secondary school student in distress, prevention, early warning, secondary education.

Uvod

Preprečevanju šolskega osipa v Sloveniji ne namenjamo veliko pozornosti, saj se kazalnik »zgodnja opustitev izobraževanja«, ki ga spremlja Statistični urad RS, zadnjih deset let giblje okoli 5 odstotkov, kolikor znaša tudi ciljna vrednost na državni ravni (European Commission, 2013). Ne glede na to pa za preprečevanje šolskega osipa obstaja razlog, in sicer pomembnost šolske izkušnje in z njo poveza-

V najožjem pomenu besede je šolski osip delež dijakov, ki izobraževalnega programa niso dokončali v predvidenem času.

na kakovost življenja čisto vsakega posameznega dijaka. Zato menimo, da je smiselno uvajati ukrepe na ravni šolskega sistema in hkrati podpirati šole, da kakovost svojega dela razvijajo tudi s pomočjo aktivnosti za preprečevanje šolskega osipa (Knave idr., 2019, str. 103–104).

Opredelitev šolskega osipa in trenutno stanje v Sloveniji

V najožjem pomenu besede je šolski osip delež dijakov, ki izobraževalnega programa niso dokončali v predvidenem času. Kakšen je šolski osip na srednješolski ravni¹ danes, ne vemo. Kazalnik »zgodnja opustitev izobraževanja« ali »zgodnje opuščanje izobraževanja ali usposabljanja« (angl. early leaving from education and training) govori o mladih med 18. in 24. letom, ki v štirih tednih pred anketiranjem niso bili vključeni v nobeno, tudi ne v neformalno izobraževanje (Metodološko pojasnilo, 2021, str. 6, in Anketa o delovni sili). S tem podatkom si ne morejo pomagati posamezne šole, ne povedo pa tudi, kaj se dogaja v posameznih izobraževalnih programih ali posameznih regijah.

Spremljanje stanja celotne populacije je potekalo do leta 1997, ko se je beležil delež dijakov, ki srednješolskega programa niso dokončali v petih letih. Zaradi spremembe zakonodaje naj bi ta naloga prešla z zavoda za zaposlovanje na ministrstvo za šolstvo. To je z letom 2011 začelo uvajati centralno evidenco udeležencev v vzgoji in izobraževanju (CEUVIZ), ki pa (še) ne daje podatkov o šolskem osipu.

Ko smo na Centru RS za poklicno izobraževanje leta 2015 poklicne in strokovne šole vabili k sodelovanju v projektu CroCooS,² smo jih prosili, naj v prijavi navedejo podatke o deležu dijakov, ki so izobraževanje uspešno dokončali v predvidenem času (jesenski izpitni rok, Knave idr., 2019, str. 85). Rezultati, ki jih prikazuje preglednica 1, bi nas morali skrbeti. Čeprav sta dve šoli poročali o prek 90-odstotni uspešnosti, smo v teh šolah v treh letih v povprečju izgubili skoraj 30 odstotkov dijakov oziroma so ti najmanj za eno leto podaljšali izobraževanje.

Podatki seveda niso reprezentativni, a vendarle povedo, da so v tem obdobju vsaj štiri slovenske šole redno izgubljale skoraj polovico dijakov na generacijo.

Mnogi med njimi so najverjetneje ponavljali letnik, se prepisali na drugo šolo ali v drug izobraževalni program, se ponovno vpisali v šolo kasneje, pogosto tudi v programe za izobraževanje odraslih. Precej jih je najverjetneje izobraževanje končalo, na kar nakazuje podatek o stopnji izobrazbe prebivalstva³ in kar je spodbudno. Vendarle se je treba vprašati, kaj ti podatki povedo o kakovosti izobraževanja in življenja teh mladih.

Tudi strokovni delavci srednjih poklicnih in strokovnih šol (54 % od 173 vprašanih) so v anketi projekta CroCooS izrazili mnenje, da je šolski osip v Sloveniji problem oziroma je problem na njihovi šoli (37 % od 165 vprašanih, Knave idr., 2019, str. 73).

¹ Šolskega osipa na osnovnošolski ravni statistično ne spremljamo.

² Polno ime projekta je Cross-sectoral cooperation focused solutions for preventing early school leaving, ki smo ga v slovenščino prevedli kot Medsektorske aktivnosti za preprečevanje zgodnjega opuščanja šolanja. Poudarek na medsektorskem sodelovanju v imenu izhaja iz situacije na Madžarskem (država koordinatorica projekta), kjer nimajo urejenega šolskega svetovalnega dela s sodelovanjem različnih strokovnih profilov, kot pri nas in v Srbiji (partnerski državi). V omenjenih državah je potekal preizkus v članku predstavljenega sistema.

³ Delež oseb (25–34) let z nizko izobrazbo se v letih od 2008 do 2019 spušča od 7,6 do 5,3 odstotka. Nizka izobrazba pomeni, da je najvišja stopnja izobrazbe, ki jo je posameznik dosegel, osnovnošolska izobrazba (vir SURS).

Preglednica 1: Odstotek dijakov, ki niso uspešno dokončali izobraževalnega programa v predvidenem času glede na leto vpisa v prvi letnik

Šole, vključene v prijavni postopek projekta CroCooS	2008/09 (v %)	2009/10 (v %)	2010/11 (v %)	Triletno povprečje (v %)
Šola 1	68,89	52,25	41,29	54,14
Šola 2	55,45	47,01	49,00	50,49
Šola 3	41,49	44,95	54,17	46,87
Šola 4	39,00	42,00	45,00	42,00
Šola 5	33,68	37,00	35,51	35,40
Šola 6	28,11	27,74	40,24	32,03
Šola 7	30,26	30,05	28,40	29,57
Šola 8	25,00	31,00	32,00	29,33
Šola 9	26,00	30,00	31,00	29,00
Šola 10	34,06	24,63	26,32	28,34
Šola 11	24,17	28,97	24,57	25,90
Šola 12	29,11	20,40	21,53	23,68
Šola 13	33,80	21,10	14,42	23,11
Šola 14	12,65	24,79	17,19	18,21
Šola 15	8,50	16,00	22,00	15,50
Šola 16	6,00	8,00	10,00	8,00
Šola 17	6,00	7,00	10,00	7,67
Skupaj				29,37

Dejavniki šolskega osipa

Šolski osip je pojav, ki se dogodi v izobraževanju oziroma šoli, vendar pa vsi razlogi ne izhajajo iz šolskega sistema ali delovanja posamezne šole. Dejavniki šolskega osipa izhajajo tudi iz posameznika in socialno-kulturnega okolja. Na ravni posameznika gre za preplet kognitivne, emocionalne in socialne ravni, kar se odraža kot učna motivacija, navade in sposobnosti, prilagajanje zahtevam izobraževanja in šolskemu okolju, izbira izobraževalnega programa, vedénje ipd. Na ravni socialno-kulturnega okolja na šolski osip vplivajo družinsko in ožje socialno okolje, spodbude staršev, socialno-ekonomski status družine ipd. Na ravni šolskega sistema gre za strukturo izobraževalnih programov, organizacijo izvajanja, metodične in didaktične metode, metode preverjanja in ocenjevanja ipd. (Knave idr., 2019, str. 40).

Šolski osip je pojav, ki se dogodi v izobraževanju oziroma šoli, vendar pa vsi razlogi ne izhajajo iz šolskega sistema ali delovanja posamezne šole.

Šola kot institucija ima na šolski osip vpliv predvsem z vidika kakovosti svojega delovanja, s čimer zmanjšuje možnosti za pojav šolskega osipa, hkrati pa s tem tudi blaži vpliv težav, izhajajočih iz posameznika in socialno-kulturnega okolja. Kar 90 odstotkov od 158 učiteljev, sodelujočih v anketi projekta CroCooS, je menilo, da šola ima vpliv na preprečevanje šolskega osipa (54 odstotkov jih je menilo, da ima nekaj vpliva, in 36 odstotkov, da zagotovo ima vpliv, Knavs idr., 2019, str. 75).

Vzpostavitev celovitega sistema zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa

V projektu CroCoos (2014–2017) smo razvili t. i. *celoviti sistem zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa*.⁴ Poudarek projekta je bil namreč na vprašanju, kako čim prej zaznati, da je posamezni dijak v stiski, z namenom, da se strokovni delavec oziroma šola lahko čim prej odzove in tako poveča učinkovitost svojih aktivnosti za preprečevanje šolskega osipa. Razvili smo tudi usposabljanje za šolske strokovne delavce, kako šola tak sistem lahko razvije.

Šola, ki se odloči za razvoj in vpeljavo sistema, gre skozi tri faze. V prvi fazi sistem razvije, v drugi ga izvaja in v tretji nadgrajuje. Uvedeni sistem vključuje ukrepe na ravneh dijakov, učitelja, delovne skupine, celotnega kolektiva in šole kot institucije, ki predstavljajo zaključen proces ugotavljanja in naslavljanja dejavnikov šolskega osipa. Elementi faz in ukrepov, predstavljenih v nadaljevanju, se vsebinsko medsebojno prepletajo in dopolnjujejo. Skozi razvoj sistema po pravilu vsaka šola oblikuje svojstven pristop, saj ga izvaja kot razvojno aktivnost, temelječo na obstoječih virih, zmožnostih šole ipd., s čimer pravzaprav zagotavlja učinkovitost sistema.

Prva faza

Prva faza vključuje oblikovanje **strategije in akcijskega načrta** za vzpostavitev sistema. Odločitev za uvedbo sistema narekuje uveljavitev preprečevanja šolskega osipa kot skupno vrednoto znotraj šole, pa tudi opredelitev sistema v šolskih dokumentih. To lahko vključuje razvojni načrt šole skupaj s postopki zagotavljanja kakovosti, samoevalvacijsko poročilo, letni delovni načrt, vzgojni načrt, šolski red idr. Strategijo in akcijski načrt sistema zgodnjega opozarjanja seveda šola poveže s svojimi obstoječimi načrti in metodami dela.

Razvijanje sistema je učinkovitejše, če se mu posveti **delovna skupina** motiviranih strokovnih delavcev šole, v katero je vključena tudi šolska svetovalna služba. Med preizkušanjem pristopa v projektu CroCooS se je izkazalo, da je sodelovanje šolske svetovalne službe ključno. Hkrati pa tudi da je šola uspešnejša, če glavnino aktivnosti prevzamejo člani delovne skupine iz vrst razrednikov in drugih učiteljev, saj to ni pristop, ki bi ga lahko uspešno izvajala le šolska svetovalna služba in/ali vodstvo šole.

⁴ V projektu smo uporabljali besedno zvezo »celoviti sistem zgodnjega opozarjanja za preprečevanje zgodnjega opuščanja šolanja«. Ob začetku projekta CroCooS je bil v evropskem prostoru za pojav nedokončane formalne izobrazbe, potrebne za vstop na trg dela na ravni celotne družbe, uporabljan izraz zgodnje preprečevanje šolanja. SURS je prevzel izraz zgodnja opustitev izobraževanja (Kazalniki socialne povezljivosti, Aktivno prebivalstvo po raziskovanju, Delo in brezposelnost na SiStat). Kasneje se je na ravni EU uveljavil izraz ZOIU (angl. early leaving from education and training, s kratico ELET) (Knavs idr., 2019, str. 7–9) Šolski osip, kot smo ga sami definirali, torej lahko, ne pa nujno prispeva k pojavu ZOIU oz. statistiki zgodnje opustitve izobraževanja.

Pomembno je čim prej zaznati, da je posamezni dijak v stiski, z namenom, da se strokovni delavec oziroma šola lahko čim prej odzove in tako poveča učinkovitost svojih aktivnosti za preprečevanje šolskega osipa.

Za uspeh uvedbe sistema je pomembno, da se v aktivnosti vključuje, kolikor je le mogoče, **celotni kolektiv** strokovnih delavcev šole, predvsem, da skupaj obravnava vprašanja, kot so, kako lahko šola preprečuje šolski osip, katera prepričanja jih pri tem podpirajo in katera ne, ter raziše, kaj je vsak član kolektiva pripravljen in zmožen prispevati. Delovna skupina pa si porazdeli bolj operativne naloge. Smiselno je, da aktivnosti na šoli uvedemo z uvodnim usposabljanjem, ki obravnava področje preprečevanja šolskega osipa.

Ena od smiselnih začetnih aktivnosti je organizacija **aktivnosti za šolski kolektiv** in delovno skupino, ob katerih strokovni delavci šole sistematično razišejo področje šolskega osipa (dejavnike, znake šolskega osipa), analizirajo trenutno stanje (kolikšen je šolski osip)⁵ in opredelijo cilje, ki jih želijo doseči. Pri opredeljevanju ciljev oziroma **kazalnikov napredka** je pomembno, da so ti konkretni in merljivi. Na primer do 31. 8. 2026 bo delež dijakov naše šole, ki ne dokončajo izobraževalnega programa v predvidenem času, za 1 odstotek manjši, kot je bil 1. 9. 2021, in sicer bo ta znašal 4 odstotke; delež ponavljavcev v prvem letniku gimnazije se bo v letih 2021 do 2024 zmanjšal za polovico, in sicer s 5 na 2,5 odstotka; povprečna ocena pri matematiki pri nacionalnem preverjanju znanja v devetem razredu bo v šolskem letu 2023/24 za 30 odstotkov večja, kot je bila v šolskem 2020/21.

Ključna elementa sistema sta **ugotavljanje stanja in obravnava prepoznanih težav**. Zato je nujno identificirati t. i. **znake stiske**, ki se pojavljajo pri dijakih. V projektu CroCooS smo identificirali najpogostejše (Smernice, 2017). Ti so lahko povezani z izobraževanjem, na primer izostajanje od pouka, zmanjševanje uspeha, ponavljanje letnika, ali pa so povezani z vedanjem, na primer nizka motivacija za sodelovanje pri pouku in učenje (dolgočasenje pri pouku), drastične vedenjske spremembe ter ustrahovanje. Znake šola opredeli sama, tu smo našli le te, ki so najpogostejši ter na splošnejši ravni, šola pa lahko opredeli konkretnejše znake, na primer posameznik ne prinaša šolskih potrebščin, ne vztraja, je počasen, med zaposlitvami klepeta, starši se ne udeležujejo govorilnih ur ipd.

Nadalje šola določi načine, kako se bodo ti znaki *beležili*, kdo jih bo *zbiral* (npr. vsak učitelj, razrednik ob sodelovanju drugih učiteljev) in *analiziral* (npr. razrednik, delovna skupina, svetovalna služba). Smiselno je postopke podpreti s pripomočki za beleženje in dogovorjenimi načini komunikacije strokovnih delavcev šole. Učinkovit pristop je **določitev stopnje tveganja** za šolski osip glede na število pojavljanj posameznega znaka stiske ter glede na to, koliko različnih znakov stiske se pri posamezniku pojavlja (npr. ukrepa se ob prvi pojavitvi znaka ali ko se pojavijo trije znaki ali ko se določen znak pojavlja več kot dva tedna ali ko se določen znak pojavi nenadoma). Priporočljivo je tudi preizkušanje načina spremljanja znakov morebiti v oddelku, ki ga poučuje največ učiteljev, sodelujočih v delovni skupini.

Beleženje znakov stiske zelo hitro pokaže na tiste težave oziroma vzroke za nastanek stisk, ki so izstopajoče, širše prepoznane in se jih šola že dobro zaveda, na primer večje število mladih iz socialno-ekonomsko šibkejših družin, težave z ucnim jezikom priseljencev, selitve migrantov. Ti seveda potrebujejo posebno pozornost. Vendar pa je pomembno, da zaznamo tudi manj očitne znake, ki so bolj ali manj skriti, jih pripisujemo generacijskim značilnostim ali jim na primer ne namenimo potrebne pozornosti zaradi našega ustaljenega načina dela, omejenega strokovnega znanja ipd. Prav to omogoča predstavljeni sistem.

Za uspeh uvedbe sistema je pomembno, da se v aktivnosti vključuje, kolikor je le mogoče, celotni kolektiv strokovnih delavcev šole.

⁵ V času osnovnega šolanja so mnogi dejavniki šolskega osipa že »na delu«. Hkrati pa aktivnosti, ki jih sicer uvrščamo med aktivnosti preprečevanje šolskega osipa, zelo učinkovito lahko izvajamo tudi v osnovnih šolah. Nedvomno je, da osnovna šola lahko zmanjšuje vpliv dejavnikov na šolski osip, ki se sicer dogodi šele kasneje.

Šola naj izvajanje ukrepov za preprečevanje šolskega osipa analizira z namenom, da jih dopolnjuje, pri tem pa poskrbi za kontinuirano krepitev kompetenc zaposlenih.

V prvi fazi se pripravimo tudi na drugi ključni element sistema, ki ga predstavljajo neposredne **aktivnosti za preprečevanje šolskega osipa**. Te aktivnosti oziroma ukrepi se nanašajo na različne ravni – od ravni šole v celoti do posameznega dijaka. Gre za primarne, sekundarne in terciarne preventivne aktivnosti ter ukrepe pomoči (Knavs idr., 2019, str. 44–55). Šola pri tem opredeli potrebe in že obstoječe vire za izvajanje ukrepov. Obstoječe aktivnosti je smiselno analizirati in poiskati manjkajoče elemente, ki jih je mogoče dopolniti. Pri tem naj šola ne izpusti načrta za kontinuirano krepitev kompetenc zaposlenih.

Množico možnih ukrepov (pa tudi pripomočkov za razvoj in uvajanje sistema) lahko najdete v zbirki orodij,⁶ ki je nastala v projektu CroCooS, in v dveh publikacijah – *Ostani v šoli!* in *Metodologija spremljanja in preprečevanja zgodnjega opuščanja šolanja*. Marsikatera aktivnost preprečevanja šolskega osipa je medsektorske narave, zato med navedenimi viri najdete tudi nabor **zunanjih organizacij**, ki so vam lahko v pomoč.

Druga faza

Ta faza nastopi, ko je šola sistem razvila in je pripravljena na izvajanje teh elementov:

- beleženje znakov stiske,
- analiziranje znakov stiske,
- izbira ukrepov za preprečevanje šolskega osipa,
- izvajanje ukrepov za preprečevanje šolskega osipa.

Tretja faza

Zadnja faza, skozi katero gre šola, ki razvija sistem zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa, je namenjena zagotavljanju trajnosti sistema. Pri tem so ključni trije elementi:

- ugotavljanje učinka posameznega ukrepa za preprečevanje šolskega osipa,
- ugotavljanje učinkovitosti uvedenega sistema,
- izboljšave sistema.

Naj poudarimo, da sta druga in tretja faza stalnici razvojnega dela šole na področju preprečevanja šolskega osipa.

Sklep

Na podlagi izkušenj z vzpostavljanjem celovitega sistema zgodnjega opozarjanja za preprečevanje šolskega osipa v projektu CroCooS naj izpostavimo, da sta beleženje in analiziranje znakov stiske dijakov pomembno povečala ozaveščenost strokovnih delavcev šole o dejavnikih šolskega

⁶ Orodja so objavljena na spletni strani projekta CroCooS.

osipa, izbira ukrepov in njihovo izvajanje v nadaljevanju pa razumevanje o vzrokih za težave mladih. Pomembno se je povečala tudi ozaveščenost strokovnih delavcev o lastnem načinu dela in potrebnih spremembah.

Kot je ob zaključku povedal eden od sodelujočih učiteljev: »Pred projektom nisem veliko razmišljal o dijakih in vzrokih njihovih težav. Danes se s posamezniki pogosteje pogovarjam o tem, tako lažje razumem, kaj vse se jim dogaja ... Skozi različne aktivnosti dijake bolje spoznam, spoznal sem tudi to, da jim s temi aktivnostmi lahko pomagam. Oni sami po tihem 'hrepenijo po pomoči'.« ■

Viri in literatura

Anketa o delovni sili (2021). Dostopno na https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/11280/ANP_2021.pdf (21. 5. 2021).

Božič, B. (ur.). (2007). *Ostani v šoli! Priročnik dobrih praks za preprečevanje osipa*. Dostopno na <http://www.izvirznanja.si/gradiva/31/Ostani-v-%C5%A1oli,-Priro%C4%8Dnik-dobrih-praks-za-prepre%C4%8Devanje-osipa.html> (16. 12. 2020).

European Commission/EACEA/Eurydice. (2013). *Education and Training in Europe 2020: Responses from the EU Member States. Eurydice Report*. Brussels: Eurydice. Dostopno na <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4cd55a97-854d-4fff-8ebd-3fd3f38ca58a/language-en> (21. 5. 2021).

Knaps, S. idr. (2019). *Metodologija spremljanja in preprečevanja zgodnjega opuščanja izobraževanja in usposabljanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje. Dostopno na http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/projektno-sodelovanje/Crocoos/Metodologija_ZOIU1.pdf (16. 12. 2020).

Knaps, S. (2018). Zakaj naj bi preprečevali zgodnje opuščanje izobraževanja in usposabljanja in kako lahko to storimo, projekt CroCooS. *Vzgoja in izobraževanje, letnik 49, št. 5*, str. 5–13.

Metodološko pojasnilo. Aktivno in neaktivno prebivalstvo. Statistični urad RS, avgust 2020. Dostopno na <https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/7788> (16. 12. 2020).

Smernice: Razvoj sistema zgodnjega opozarjanja za preprečevanje in zmanjševanje zgodnjega opuščanja šolanja na ravni šole. Projekt CroCooS. (2017). Dostopno na <http://oktataskepzes.tka.hu/sl/crocoos/smernice> (16. 12. 2020).

Spletna stran projekta CroCooS. Dostopno na <http://oktataskepzes.tka.hu/sl/crocoos> (16. 12. 2020).

Spletna stran Centra RS za poklicno izobraževanje, predstavitev projekta CroCooS. Dostopno na <https://cpi.si/mednarodno-sodelovanje/erasmus-plus/crocoos/> (16. 12. 2020).